

Model urbane održivosti

Vrijeme je za uvođenje urbanih modela primjerenih 21. stoljeću.

Piše: Anđelina Svirčić Gotovac¹

Obnova gradskog središta i susjednih prigradskih naselja nakon potresa iz ožujka 2020. godine situacija je koja je za Zagreb jedna od težih i složenijih u njegovoj novijoj povijesti. Nastala oštećenja kuća, stanova, javnih ustanova, kulturne i povijesne baštine te gradske infrastrukture otvorila su brojna pitanja sanacije i obnove svih stradalih dijelova grada, a posebno Donjeg i Gornjeg grada kao središnje urbane zone. Otvara i pitanje mogućnosti zaštite i revitalizacije središta, ali u suvremenim uvjetima. Stoga je to tema koja zaslužuje detaljne analize brojnih struka, uz posebnu brigu urbane politike i odgovornost svih uključenih u proces obnove. Revitalizacija i obnova gradskih središta i inače se u sociološkoj i srodnoj urbanoj literaturi promatra na vrlo sustavan način, uzimajući u obzir cjelovitost postojećeg prostora u socijalnom i drugom smislu imajući na umu koliko je taj prostor prilagodljiv na suvremene trendove u razvijenijim zemljama u smislu komparacije i slijeđenja tzv. dobrih praksa. U ovom se slučaju stoga ne može, bez obzira na sve teškoće koje Zagreb sada prolazi zbog potresa, ignorirati činjenica poželjnih i prihvaćenih urbanih razvojnih modela koji postoje u razvijenim europskim i nekim drugim svjetskim gradovima. Drugim riječima koliko je pojedini grad i njegov urbani prostor zakoračio u 21. st. slijedeći trenutne europeizacijske trendove uređenja i obnove gradova kao što su tzv. urbana otpornost ili urbana održivost govori koliko je putanja razvoja tog grada odgovorna i obzirna u upravljanju gradom. Ovi su modeli u prvom redu socijalno, humanistički i ekološki osviješteni te inherentni urbanizmu 21. st. kojemu je tzv. ljudski odnos (Gehl, 2010.; Speck, 2018.; Girardet, 1999.; Hiremath i drugi, 2013.)² kao i briga i zaštita većinskih građanskih interesa i potreba

¹ Autorica je viša znanstvena suradnica u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu.

² Gehl, J. (2010). *Cities for people*. Islandpress. Washington, Covelo, London.
Speck, J. (2018). *Walkable City Rules. 101 Steps to Making Better Places*. Washington, Covelo, London: IslandPress

(stambenih, javnih, ekoloških, urbanističkih i drugih) prvenstveni odabir. Može li ih Zagreb usvojiti i nakon potresa nastojati uskladiti kroz procese urbane obnove i revitalizacije pokazat će vrijeme no svakako je ovaj trenutak u njegovoj urbanoj povijesti odlučujući i treba ga znati iskoristiti na dobrobit svih njegovih građana.

Upravo teorijski koncept urbane otpornosti sadrži važan segment uključenja ili participacije građana u javnom životu grada kroz, primjerice, projekte na lokalnoj razini ili na razini susjedstva koji se kao osnovne ideje više ili manje inkorporiraju u proces prostornog i urbanog planiranja, odnosno navedenog urbanizma za 21. stoljeće. Kroz njih se vidi koliko se vrednuju potrebe i želje stanovnika, u svrhu podizanja kvalitete života i stanovanja. Prema europeizacijskom trendovima revitalizacijskog procesa koji je pojašnjen, primjerice, u dokumentu *Urbact II Capitalisation* kao „aktivnosti poduzete u urbanoj obnovi koje uključuju ekonomska, društvena i fizička/okolišna poboljšanja na područjima intervencije“ (2015: 9-10), te naglašavaju cjelokupnost procesa i poboljšanje i podizanje kvalitete na svim razinama gradskog života. Na tom tragu razvija se i model urbane održivosti također kao holistički koncept u kojem su uključene četiri dimenzije društva: okolišna, ekonomska, društvena i politička, u svrhu stvarnih promjena i poboljšanja. Takvi modeli i trendovi nastali su kako bi se umanjio utjecaj „tradicionalnih“ urbanizacijskih posljedica tipičnih za urbanu paradigmu vezanu uz 20. stoljeće kao što su zagađenje, prometna zagušenost, automobilizacija, densifikacija, preizgrađenost, pretjerano urbano širenje te smanjenje i destrukcija javnih prostora. Stoga je svako nastojanje prema urbanoj održivosti i otpornosti dobrodošlo.

Teškoće u razumijevanju trendova

No kako su u realnim i nacionalnim okolnostima u procesu planiranja obnove grada uključeni mnogi akteri kao više ili manje ravnopravni sudionici nailazimo na mnoge teškoće u razumijevanju spomenutih trendova. Oni se često podređuju određenom društvenom kontekstu i urbanoj politici koji zagovaraju parcijalne i kratkoročne interese. Takav je slučaj i u današnjem tzv. 'zagrebačkom urbanizmu'. Njega definitivno obilježava postsocijalistički kontekst urbane rekonstrukcije i fizička transformacija gradskog centra koji imaju svoje vlastite urbanističke zakonitosti. Često se, međutim, iz intencije uređenja i rekonstrukcije specifičnih i središnjih zagrebačkih dijelova proces urbane obnove pretvorio u proces *gentrifikacije* i *turistifikacije* kao negativno shvaćeni procesi urbane obnove, a kroz svjetske primjere i često kritizirani. Zadnjih je dvadestetak godina bilo mnogo primjera stambene i poslovne preizgrađenosti i negativne interpoliransoti nove gradnje u

Girardet, H. (1999). *Creating Sustainable Cities*, 1st ed.; Green Books; Totnes, UK, 1999. Hiremath, R.B.; Balachandra, P.; Kumar, B.; Bansode, S.S.; Murali, J. (2013). Indicator-Based Urban Sustainability—A Review. *Energy Sustain. Dev.*, 17, 555–563.

identitet srednjoeuropskog Zagreba. Prisjetimo se slučaja Cvjetnog trga i njegove transformacije kroz gradnju šoping centra Cvjetni (Svirčić Gotovac i Zlatar, 2008.; Svirčić Gotovac, 2009, 2010)³ ili drugih slučajeva uređenja središta (Ban centar, Kaptol centar, Europski trg i sl.). Proces gentrifikacije u literaturi se inače definira kao „konverzija socijalno marginalnih područja i područja stanovanja radničke klase centra grada u srednjoklasna područja stanovanja, te predstavlja pokret privatnog investiranja u centralna područja glavnih urbanih centara koji je započeo šezdesetih godina 20. stoljeća“ (Zukin, 1987.:129). Misli se naravno na prostore zapadnih gradova prvensteno (europskih i američkih) u kojima je taj proces prvotno započinjao no danas se smatra globalnim procesom te sve prisutnijim u *nezapadnim* dijelovima svijeta. Također se podrazumijeva njegova ekonomska uloga kao najvažnija i tržišno orijentirana kroz pojedine investitore i pojedince koji postaju 'planeri grada' gradeći svoje nove dijelove grada u starima često ne na temeljima urbanističkih planova već u suradnji s političkom voljom vladajućih.

Strah građana od „elitne otimačine“

Danas se taj proces naziva i planetarnom gentrifikacijom izazivajući opravdani strah i nezadovoljstvo među urbanim planerima i stručnjacima za prostor jer zauzima najbolje dijelove grada i pretvara ih u manjinske i elitne. Većini građana postaju nedostupni novi ekskluzivni rezidencijalni blokovi ili čak ograđeni novi gradovi nastali na komercijalnom principu. Istiskuju se tako građani koji u tom procesu ne mogu sudjelovati kao što su marginalne i manjinske skupine ili siromašnije skupine stanovnika. Jačanjem ovog procesa na globalnoj razini i srednja klasa postaje sve ugroženija i pritisnuta sve većim cijenama na tržištu nekretnina te nemogućnosti življenja na takvim gradskim lokacijama. Time se gubi tzv. klasna mješovitost stambenih susjedstava ponajviše u onim zemljama u kojima urbana politika počiva na komercijalnim i privatizacijskim načelima. Tako je i u hrvatskom tranzicijskom i postsocijalističkom kontekstu razvoja grada jasno da je putanja od preporučenih i nama najbližih europeizacijskih modela razvoja ovaj svjetski možda ipak 'bliži' u smislu prepuštanja grada globalnim procesima gentrifikacije i turistifikacije koje možemo pratiti i u zagrebačkom, ali i drugim gradovima posebno na našoj obali (Dubrovnik, Split, Šibenik i dr.). Danas nakon više od tri mjeseca od potresa i svih zaista teških okolnosti u kojima se Zagreb i njegovo središte, te susjedna naselja i županije nalaze, više nego ikad jasno je da je zagrebački prostor nedovoljno

³ Svirčić Gotovac, A. i Zlatar, J. (2008). Akteri rekonstrukcije Cvjetnoga trga u Zagrebu. *Sociologija i prostor*, 46, 179 (1): 53–76.

Svirčić Gotovac, A. (2009). Utjecaj društvenih aktera na procese gentrifikacije i pauperizacije: primjer Zagreba. Disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Svirčić Gotovac, Anđelina (2010). Aktualni revitalizacijski i gentrifikacijski procesi na primjeru Zagreba. *Sociologija i prostor*, 48 (2): 197–221.

pripremljen na takve nedaće i da, prepustivši komercijalizaciji svoj razvoj, znatno teže pronalazi adekvatno rješenje kako za sanaciju od potresa tako i za demografske negativne trendove koji ga dodatno pritišću.

Čiji je grad?

U kontekstu suvremene urbane teorije često se javljaju diskusije koje nas upozoravaju kako je urbana budućnost utemeljena na brizi za većinu ili sve građane i za poboljšanje kvalitete života nekako izgubljena bitka te otvara pitanje „čiji je grad“ (*'whose city is it?'* Sassen, 1996). Ta sveprisutna politizacija ovog urbanog pitanja odnosi se prvenstveno na borbu protiv ovako shvaćene gentrifikacije i njenih srodnih inačica (turistifikacije, festivalizacije i drugih koje grad, i posebno središte, ne čine živim osim za vrijeme trajanja samih fenomena turizma i festivala, a posljedično stvarni život istjeruje u drugi plan. Tada dolazi do posljedica poskupljenja nekretnina ili pretvaranja u turističke (apartmanske) smještaje te stjecanje profita, a iseljavanja starog ili domicilnog stanovništva koje te cijene stanovanja ne može pratiti ili sebi pružiti. Uz proces depopulacije i demografskog starenja koji je u Hrvatskoj visoko izražen jer je prosječna starost opće populacije više od 43 godine, a zagrebačkih četvrti Donjeg i Gornjeg Grada čak više od 47 godina (DZS, 2011.)⁴ jasno je da je prostor središta ostavljen u velikim izazovima i dilemama. Druga opcija koja se nudi svakako je ona koja nastoji vratiti grad građanima prije svega kroz slogane kao što su 'Vratimo ulice' (*'Reclaim the Streets'*) i 'Drugačiji grad je moguć!' (*'Another city is possible!'*) (Mayer 2009.:365) kojima se nastoji vratiti dignitet urbanizmu i drugačijem gradu, gradu 21. stoljeća što je vidljivo i iz UN-ovog 11-og cilja prema kojem grad treba biti „uključiv, siguran i otporan“. Sve su te teze sastavni dio preporuka o odgovornijim i održivijim načinima urbanog razvoja. Stoga danas u zagrebačkom prostoru postoji velika povijesna šansa da se grad otvori prema tim preporukama i modelima kako ne bi propustio šansu očuvanja svoga identiteta i pretvaranja u gradove 'bez lica' (Pušić, 2009.)⁵ u koje se pretvaraju mnogi postsocijalistički i drugi gradovi svijeta.

Povijesna šansa za modernizaciju

S druge strane Zagreb mora imati pred sobom postojeće primjere gradova u Italiji, Turskoj, Japanu i drugim zemljama koje su prošle postseizmičku obnovu i iz čijih se iskustava može učiti i postupiti što adekvatnije u zbrinjavanju stanara koji su ostali bez svoga doma i obnovi porušenih kuća i javnih zgrada i ostale infrastrukture. Štiteći pri tomu urbanističku i povijesnu cjelinu središta grada posebno kako bi ostao

⁴ www.dzs.hr

⁵ Pušić, Lj. (2009) *Grad bez lica*, Meditteran Publishing, Novi Sad.

sačuvan od mogućih negativnih procesa u budućnosti. No prije svega sadašnju situaciju se mora promatrati kao povijesnu šansu za modernizaciju i podizanje kvalitete arhitekture stambenih sklopova u središtu grada (kroz energetske i postseizmičku obnovu zgrada) kako bi im se podigla vrijednost i zadržalo stanovnike te spriječilo vrlo moguće iseljavanje. Također nije nemoguće ostaviti javne prostore grada pješacima i biciklistima ili stanarima tih susjedstava (zajednica) kako bi im lokalni prostori bili što zdraviji i održiviji za život. Korak prema održivom gradu nije nemoguć i primjer grada Ljubljane upravo je pokazao kako je važno imati viziju koja se ostvarila kada je taj grad 2016. godine postao zelena prijestolnica kao jedini postsocijalistički grad s tom titulom (Svirčić Gotovac i Kerbler, 2019.)⁶ Šansa je to i za korištenje i primjenu nekih novih tehnologija i metoda rada koji će zadržati sadašnji imidž grada, ali neće se bojati novih i tehnološki boljih načina gradnje i planiranja središnjih stambenih blokova. Prema postojećoj literaturi postpotresna obnova je sustavan i složen proces ponovne stambene izgradnje, te obnove ekonomskog, društvenog i ekološkog sustava kako bi se postigla otpornost (Ingram i dr., 2006.; Xu i Lu, 2012.)⁷. Postizanje tog cilja odnosi se na mogućnost lakšeg preživljavanja svih budućih prirodnih katastrofa s minimumom ljudskih žrtava i imovine stvarajući snažniju ekonomiju (Vale and Campanella, 2005.). U tome presudnu ulogu ima uključivanje javnosti i građana ili lokalne razine kako bi se osnažile 'otpornije' zajednice i susjedstva. Važno je na koji su način u procesu obnove građani pozvani da budu uključeni i participiraju jer o tome na kraju ovisi i uspješnost participacijskog procesa, ali i procesa obnove. Sociološkim jezikom rečeno, bez ravnopravno uključenih svih dionika u proces obnove grada teško će biti postići poželjnu i uspješnu obnovu kako za sadašnje tako i buduće generacije građana. Koliko će Zagreb i njegove institucije kao i sam gradonačelnik vrednovati potrebe i želje samih stanovnika, a ne samo onih 'jačih' aktera u procesu obnove ovisit će koliko će grad postati otporan na negativne aspekte obnove te ostati poželjan za stanovanje dosadašnjih stanara. Tome im svakako treba pomoći obnavljajući im kuće i stanove te javne institucije što hitnije ne ostavljajući prostora napuštanju, iseljavanju i rasprodaji potresom razrušenih zgrada.

⁶ Svirčić Gotovac, Anđelina, Kerbler, Boštjan (2019). From post-socialist to sustainable: The city of Ljubljana. *Sustainability*, 11 (7126), 1–16.

⁷ Yi Lu, A.M.ASCE and Jiuping Xu, M.ASCE (2015). Comparative Study on the Key Issues of Postearthquake Recovery and Reconstruction Planning: Lessons from the United States, Japan, Iran, and China. *Natural Hazards Review*, Volume 16, Issue 3.

Vale, L., and Campanella, T. J. (2005). *The resilient city: How modern cities recover from disaster*, Oxford Univ., Oxford, U.K.

Pearce, L. (2003). "Disaster management and community planning, and public participation: How to achieve sustainable hazard mitigation." *Nat. Hazards*, 28(2/3), 211–228.